

УДК 94(480:430:47+57):327“1939/1941”

В. О. Іванов

ФІНЛЯНДІЯ В БОРОТЬБІ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ЄВРОПІ (ВЕРЕСЕНЬ 1939–ЧЕРВЕНЬ 1941 рр.)

У статті аналізуються взаємовідносини між Фінляндською республікою, Німеччиною, Радянським Союзом на початку Другої світової війни. Приділяється значна увага політичним та військовим діям Фінляндської республіки, що зіграли чималу роль під час Другої світової війни: Вяйне Таннер, К.-Г. Маннергейм, Юго Кусті Паасиківі тощо.

Ключові слова: Фінляндія, нацистська Німеччина, СРСР, Друга світова війна, “зимова війна”.

Початок Другої світової війни в Європі став випробуванням для молоді фінляндської демократії. Боротьба за сфери впливу між імперіями, авторитарними та тоталітарними державами досягли свого апогею. За пактом Молотова-Ріббентропа Фінляндія потрапляла до радянської сфери впливу. Відповідно фінляндські політичні і військові кола почали шукати вихід з цієї ситуації. Довготривалі і виснажливі переговори в Москві не дали бажаного результату. 30 листопада 1939 р. почалася “зимова війна”. Цей військовий конфлікт остаточно зламав скандинавську систему нейтралітету, що була побудована після наполеонівських воєн.

У цій публікації автор поставив завдання проаналізувати взаємовідносини цього військового конфлікту; з’ясувати, що сприяло утворенню німецько-фінляндського альянсу, направленого проти Радянського Союзу; оцінити діяльність фінляндської дипломатії у переговорах з нацистською Німеччиною; розглянути праці зарубіжної, радянської та пострадянської російської сучасної історіографії стосовно цієї проблеми і довести вірні та хибні твердження відносно фінляндсько-німецьких взаємин.

Питанням радянсько-фінських взаємовідносин під час Другої світової війни присвячено цілий ряд робіт, як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Ці праці написані під впливом радянської ідеології і не позбавлені упередженості щодо подій 1939-1941 рр, разом з тим, ми можемо знайти багато фактичного матеріалу [1-7].

Фінляндська історична думка висуває думку, що Фінляндія виборювала свою незалежність, здобути наприкінці Першої світової війни, а альянс з нацистами був свого роду “рятівною паличкою” від радянської агресії, так як Велика Британія і Франція не проявили ентузіазму, як у випадку і з Польщею у вересні 1939 р. Відповідно укладання союзу з нацистською Німеччиною та вступ Фінляндії до блоку країн Вісі в листопаді 1941 р. є логічним і доцільним явищем [8-19].

Німецькі дослідники, які переймаються досліджують взаємини нацистської Німеччини та Фінляндії як союзників в роки Другої світової війни, розглядають “фінляндське питання” як частину військового протистояння на Східному фронті [20, 21, 22].

Наприклад, німецький дослідник М. Джонас характеризує німецько-фінляндські відносини, починаючи з 1935 р. і закінчуючи 1944 р. На прикладі біографії німецького аташе Віперта фон Блюхера, це показує всю панораму відносин між Берліном та Гельсінкі – балансування між нацистською диктатурою та демократією [23, 24].

Укладання угоди від 23 серпня 1939 р. між Радянським Союзом і нацистською Німеччиною докорінно змінило становище у Східній Європі. Для СРСР і Німеччини це означало, що пакт має сприяти стабілізації обстановки в балтійському регіоні, оскільки недавні противники прийшли до згоди. Але, незабаром виявилось, що, навпаки, тиск на держави, що знаходилися між двома великими державами, стало зростати. Фінляндський міністр закордонних справ В. Таннер зазначає: “Повертаючись потягом у Стокгольм, я розговорився з Густавом Меллером, у той час міністром праці Швеції, і ми не знайшли жодного раціонального пояснення такого вражаючого кроку. У Фінляндії ж публікації про пакт спочатку нікого не стурбували. Навпаки, панувала думка, що тепер збереження миру справа вирішена, якщо два могутніх сусіда уклали союз” [25]. З цієї цитати стає зрозуміло, що лише невелика кількість фінляндських політиків була стурбована укладанням німецько-радянського пакту, адже це означало, що система статусу-кво після Першої світової війни у Східній Європі порушена і відтепер радянське керівництво буде намагатися повернути Фінляндію до свої сфери впливу, спочатку дипломатичними кроками, а ні – збройним шляхом.

Радянське керівництво завчасно готувалося до “другої імперіалістичної війни”. Як вважають автор тому “Зимова війна. Політична історія” – війна таїла загрозу існування СРСР, але з іншого могла призвести до збільшення числа соціалістичних держав, у той час, як капіталістичні країни послаблять і виснажать одного у взаємному протиборстві [26, р. 35]. На XVIII з’їзді в березні 1939 року начальник Політуправління РККА Л. З. Мехліс заявив, що у разі розв’язування проти Радянського Союзу “другої імперіалістичної війни” Червона Армія перенесе військові дії на територію супротивника, виконуючи свою інтернаціональну задачу і збільшуючи кількість радянських республік. В. М. Молотов, який зайняв пост народного комісара закордонних справ, в травні 1939 р. говорив про “можливо більше розширення меж своєї батьківщини” [27, с. 113].

Коли радянсько-фінляндські відносини стали погіршуватися, 11 вересня 1939 р. фінляндський уряд знову поставив перед урядом СРСР питання про укладення торгового договору та зміцнення безпеки Аландських островів. Територіальні суперечності, вимоги щодо гарантій недоторканності Фінляндії та її морських кордонів, можливість укладання торгового договору з СРСР і зміни статусу Аландських островів – ці питання гостро постали під час переговорів СРСР та Фінляндії ще з весни 1939 р. Утім уряд Радянського Союзу відповів згодою і висловив бажання продовжити переговори, розпочаті навесні цього року [28, с. 38].

Як зазначає радянська історіографія “СРСР не зазіхав на суверенітет і незалежність держави, не пред’являти будь-яких вимог, не сумісних з інтересами фінського народу. Уряд СРСР висловив побажання домовитися про те, що на взаємоприйнятній основі про те, щоб відсунути радянсько-фінської кордон на Карельському перешийку на кілька десятків кілометрів на північний захід від Ленінграда [29, р. 114-117]. Радянський Союз погоджувався поступитися Фінляндії вдвічі більшу за розмірами територію в Радянській Карелії. Вносилося також пропозиція щодо передачі СРСР в оренду на невизначений термін невеликої території біля входу у Фінську затоку в районі півострова Ганко для влаштування на ній військово-морської бази, яка забезпечувала б безпеку як Ленінграда, так і Гельсінкі і всього південного узбережжя Фінляндії, а також про обміні деяких островів у Фінській затоці і частини півостровів Рибачий і Середній на велику радянську територію”.

Ось що приводить на переговорах Вяйно Таннер: “...фінський уряд ретельно розглянуло подані пропозиції, бажаючи продемонструвати своє розуміння оборонних проблем, що мають важливе значення для Радянського Союзу. Ті жертви, на які готова піти Фінляндія, є дуже важкими для фінського народу, оскільки стосуються районів, багато сторіч населених фінами. Ратифікація такої угоди ставилася в залежність від схвалення фінського парламенту” [30]. Радянський дослідник Федоров вказує на те, що Вяйно Таннер: “правий лідер соціал-демократичної партії Фінляндії (СДПРФ). Його основним правилом завжди було: служба правлячій буржуазії таким чином, як внутрішнє буржуазне ядро вважало потрібним і доцільним. Співпраця Таннера з німецькими мілітаристами, що почалося ще в 1918 р, тривала і в наступний період” [31, с.45]. Звичайно ми розуміємо, що ці стереотипи нав’язані радянською історіографічною думкою і не відповідають дійсності, окрім єдиного факту, що є незаперечним: Таннер дійсно був прихильником альянсу з Німеччиною.

Ю. Г. Паасікві, який очолював фінську делегацію, підкреслював, що тон переговорів з радянської сторони був коректним, діловим і не носив відтінку погроз або натиску. Він пише, що навіть після останнього засідання, що підвели підсумок переговорам, у нього склалося враження, “що у Сталіна і раніше було бажання прийти до угоди з обговорюваних питань” [32, с. 39]. На пропозицію Паасікві проводити більш гнучку політику міністр закордонних справ Еркко відповів так: “Будь-який компроміс і прийняття радянських пропозицій означатиме більшовизацію Фінляндії” [33, с. 39]. 9 жовтня 1939 р. працівники місії США в Фінляндії телеграфували державному секретарю США Хеллу, що “інструкції, дані фінської делегації ... є саме такими жорсткими, як цього й очікували американський і англійський посланники у Фінляндії” [34, р. 322; 35, с. 96]. Хоча Паасікві рекомендував піти на компроміс, вказуючи на те, що для задоволення свої вимог Радянський Союз розпочав би війну і виграв би її, отже він силою здатен забрати значно більше і вже без жодних компенсацій. Проти Еркко, як вище зазначено, був переконаний, що СРСР блефує і тримав жорстку лінію. Уряд був готовий схвалити тільки передачу островів у Фінській затоці (і то крім Гогланда, найбільшого з них), а також трохи посунути кордон на Карельському перешийку [36, с. 32-40].

3 грудня 1939 р. фінляндський уряд офіційно звернувся до Ліги Націй з проханням скликати Раду та Асамблею, щоб обговорити заходи, які потрібно було вжити для зупинення радянського наступу. Фіни сподівалися, що Ліга погодиться стати посередником у мирних переговорах між Фінляндією та Радянським Союзом, або у найгіршому випадку – спонукатиме країн-членів надати Фінляндії допомогу [37, р. 126-127]. Фінляндський дослідник О. Вехвіляйнен вважає, що однак, генсек Ліги Націй француз Жозеф Авеноль першим порадив зробити це звернення. Франція і Велика Британія не хотіли псувати відносин з СРСР і тому саме демарш виключення більшовиків зі складу цієї організації мав стати “дзвіночком” для Сталіна, незважаючи на укладання пакту про ненапад з нацистською Німеччиною і договір про дружбу та взаємодопомогу – що союзники бажають відновлення тих відносин, які вони мали до серпня 1939 р. (потрібна була страховка, так як вереснева кампанія 1939 р. вивела Польщу зі складу союзників антигітлерівської коаліції і залишила Англію і Францію сам на сам з нацистами).

Як пише В. Таннер: “У нас не було особливих надій на те, що наша спроба призведе до гарних результатів, але і вони розвіялися, коли 19 січня Блюхер знову прийшов з візитом. Він повідомив, що напередодні ввечері отримав телеграму з Берліна, в якій сказано буквально наступне: “Німецький уряд вважає, що в даний момент не існує перспектив для залагодження конфлікту”. Я зрозумів, що зараз досягти миру неможливо. Ймовірно, що Радянський Союз не хотів бути зобов’язаним Німеччини” [38]. У ситуації, що склалася Гітлер, який готував кампанію на Західному фронті особисто не був зацікавлений в тому, щоб війна між Фінляндією та СРСР припинилася. Лише В. Блюхер та невелике коло прихильників німецько-фінляндського зближення (серед них рейхсмаршал Г. Герінг) проявляли живий інтерес до радянсько-фінляндської війни.

Нацисти проводили складну дипломатичну гру. Їм конче було потрібно, щоб Фінляндія та СРСР вступили у збройний конфлікт. Це б послабило як Радянський Союз, так і Фінляндію; у першому випадку слабкі успіхи Червоної армії переконали німців у слабкості росіян, у другому випадку – територіальні втрати та вражене національне почуття привело б Фінляндську республіку, яка займала позицію нейтралітету на

початку Другої світової війни у табір нацистської коаліції держав [39, С. 123]. “Від війни фіни тільки виграють” – так співробітник міністерства закордонних справ Німеччини переконував керівника пронацистського руху Фінляндії пастора К. Кареса. Якщо республіка зазнає поразки, то “за допомогою Німеччини згодом відшкодує можливі територіальні втрати” [40, р. 148].

9 грудня 1939 р. Молотов повідомив Шуленбурга, що Італія послала до Фінляндії 50 літаків з льотчиками, які пройшли через територію рейху, висловивши “здивування” і “обурення” з приводу того, як це могло статися (так як Італія, незважаючи на антагонізм, залишалася союзником як Рейху, так і Радянського Союзу в цей період). На наступний день про це заявила і ТАРС. 11 грудня 1939 р. Ріббентроп повідомив Шкварцеву, що це новина – англійська дезінформація, пущена через Швецію, щоб посварити Берлін і Москву. З початком Зимової війни Німеччина припинила всі військові поставки до Фінляндії; італійці просили дозвіл на перевезення ще перед початком конфлікту, в жовтні, але після телефонних переговорів з Берліном, вже до цього не поверталися [41].

Цікаво що радянське ЗМІ так відреагувало на військовий конфлікт СРСР та Фінляндії: 12 листопада 1939 р. в цілях роз’яснення “радянської позиції” ТАСС опублікував спростування тверджень іноземній пресі про те, що нібито Радянське уряд відхилив “останні поступки, які були зроблені Фінляндією” [42, с. 99]. 2 грудня 1939 р. американський уряд наклав “моральне ембарго” на торгівлю на з Радянським Союзом. 10 грудня 1939 р. США надали Фінляндії позику в 10 млн. дол. Для закупівлі американського озброєння та спорядження. “Як і Англія і Франція, так і США надавали посилені натиск на норвезький і шведський уряди, вимагаючи згоди на прохід через їх територію англо-французьких військ до Фінляндії” – зазначає радянська історіографія [43, с. 22]. Відзначимо, що США незважаючи на доброзичливе ставлення до Фінляндії дистанціювалися від конфлікту і старалися, щоб у ньому “загрузла” якомога більше “учасників”, роблячи свого роду ставки в цьому “політичному покері”.

Рейхсміністр Й. Ріббентроп виступав за безумовний нейтралітет до самого закінчення “зимової війни”. 28 лютого 1940 р. в бесіді зі шведським аташе Гедіним (це була їх перша особиста зустріч) він навідріз відмовився виступити посередником, заявивши: “Я не бачу можливостей для цього ... Фінське питання для гігантської Росії – малозначна, третьорядна проблема. Сталін не хотів війни. Він думав, що Фінляндія погодиться на запропоновані їм умови. Ми, німці, вважаємо, що фіни були не праві, відкинувши його пропозиції. На думку Сталіна, вони – помірні і повинні бути прийняті ... Наше майбутнє залежить від Росії... Збереження пакту з Росією є для нас питанням життя і смерті” [44, с. 228-229]. Ріббентроп назвав винуватцем війни західні держави і застеріг Швецію від участі в ній, незважаючи на симпатії до Фінляндії, які Гедин не приховував. 5 березня 1940 р. Шуленбург за дорученням Ріббентропа привітав Молотова “з успіхами Червоної армії у Фінляндії”.

Німеччина, відносно якої з Москвою були тоді краще, ніж у інших держав, найбільше підходить для ролі посередника. 4 січня 1940 р. Таннер в ході бесіди з посланником Блюхером запевнив його, що Фінляндія не хоче бути ареною війни між великими державами. Потім він запитав: чи вірить посланник, що Росія готова до переговорів? На що отримав таку відповідь: “Блюхер сказав, що Німеччина не може дозволити країнам Заходу засновувати свої бази на півночі. Якщо їм для таких цілей буде надана територія, то для Німеччини подібні дії стануть *casus belli*. Що стосується ставлення Німеччини до фінської війни, він сформулював свої думки в наступних словах: “An dem finnischen Kriege ist Deutschland unbeteiligt”. (“Німеччина не бере участі в фінській війні”) [45].

В. Таннер наводить розмову між ним та В. фон Блюхером відносно ідеї посередництва: “Фон Блюхер знову сказав, що німецький уряд не вважає за можливе бути посередником. Тому він подумав про механізм для встановлення контактів. Він знову звернув увагу на те, що є два невідомі: ставлення Ріббентропа і ставлення Москви. Однак, у приватному листі, як вказують автори видання: “Зимова війна. Політична історія” приватному листі секретарю Вайцеккер Блюхер рекомендував своєму уряду виступити в ролі посередника і переглянути колишню політику відносно Фінляндії [46, с. 249]. Блюхер був настільки зачарований військовими успіхами фінів і поразками Червоної армії на полях битв в Карелії і Лапландії, що у своїх листах до Німеччини вказував на той факт, що СРСР не така вже першокласна військова машина, як про неї думали раніше.

Імовірність співпраці із західними державами не слід приймати в розрахунок, оскільки своїми діями в Польщі у вересні. і у Фінляндії в листопаді-грудні 1939 р радянський уряд відрізало шлях для подальшого створення союзу. Тільки нацистська Німеччина у зв’язку з цим зараз готова цілком впливати на радянський уряд, щоб зупинити спустошливий військовий похід на Північ. У Берліні займали вичікувальну позицію. Шуленбург вважав, наприклад, що СРСР займають по відношенні до Фінляндії таку ж позицію, як щодо країн Балтії восени 1939 р. Однак, цього не сталося, а військовий конфлікт СРСР з Фінляндської республікою затягнувся і Червона армія несла важкі втрати. На думку посла, мирний договір між Фінляндією та СРСР був би вигідний Німеччині - зріс би її міжнародний авторитет як миротворця. Коли про можливість вести мирні переговори з Фінляндією Шуленбург запитав Молотова, той відповів: “Пізно, дуже пізно”. Блюхер мав заявити Таннеру, що, на думку уряду нацистської Німеччини, що немає можливості припинити конфлікт, але не виключено, що в майбутньому виникне ситуація, коли Німеччина все ж спробує виступити в ролі посередника.

В. фон Блюхер мав повідомити Таннеру про те, що нацистська Німеччина, якщо є можливість врегулювати конфлікт не буде, тоді німці виступлять в ролі посередника. Вайцеккер дав вказівку фон Шуленбургу провести зондаж у цьому напрямку. 25 січня 1940 р. Шуленбург у зв’язку з майбутньою поїздкою

до Берліна намагався з'ясувати в Молотова, чи скінчиться радянсько-фінляндська війна в осяжному майбутньому. Він підкреслював, що Німеччина не має наміру знаходитись в ролі посередника в ролі, якщо її не попросили б про це і в Москві, і в Гельсінкі. Головну увагу цих переговорів звернено до територіальних вимог СРСР до Фінляндії: Молотов вказував, що Радянський Союз ніколи не потерпить того, щоб кордон проходила поблизу Ленінграда і Мурманської залізниці. Ніяких взаємозголашень з урядом "Таннера-Рюті" і маршалом Маннергеймом взагалі виключено. Тоді Шуленбург прийшов до висновку, що для посередництва нацистської Німеччини ще немає умов.

Радянський уряд позитивно поставився до першого ж мирного зондажу фінів. 8 січня 1940 р. фінська письменниця Х. Вуоліокі зі схвалення прем'єр-міністра Р. Рюті вступила в контакт з повпредом СРСР в Швеції А. М. Коллонтай і з іншими радянськими представниками з питання про початок мирних переговорів. Вуоліокі згодом підкреслювала, що радянські представники проявили "виключно глибоке розуміння і дружбу у відношенні до нашого народу, висловлювали жаль з приводу стану справ і найгуманніше прагнення допомогти укладенню миру" [47, с. 110]. Одночасно Радянський уряд погодився прийняти пропозицію Швеції про посередництво у неофіційному обміні думками про мирне врегулювання. 29 січня 1940 р. міністру закордонних справ Швеції Х. Е. Гюнтером було заявлено: Радянський уряд в принципі не заперечувало б проти укладення миру з урядом Рюті-Таннера, але, перш ніж розпочати мирні переговори, бажає знати, на які умови миру готова була піти Фінляндія [48, с. 103].

12 березня 1940 р. в Москві був підписаний мирний договір. Він визначав нову лінію державного кордону між СРСР і Фінляндією [49, с. 134-135]. До СРСР переходили весь Карельський перешийок, включаючи Выборг, а також частини півострів Рибачий і Середній. Фінляндія "здавала" в оренду на 30 років півострів Ганко.

Як згадує В. Таннер: "День 12. березня був неспокійним і складним, що змінила його ніч виявилася такою ж, принаймні для мене. Мені не довелося хоча б на хвилину закрити очі. Всю ніч я чекав новин про кінцевий результат московських переговорів. Укладено мир, або війна триватиме? І якщо світу немає і ми направимо заклик про допомогу Англії і Франції, розгориться чи потім велика війна? Відразу після півночі німецьке радіо передало, що в Москві підписані угоди, але не повідомило ніяких деталей. Новин від нашої делегації до цього часу не надходило. Для мене це було дивно, тому що новини йшли кружним шляхом через Стокгольм. Всю ніч мені надзвонювали газетярі і намагалися що-небудь дізнатися: дзвінки були місцевими та міжнародними. У цю ніч мені довелося відповісти на телефонні дзвінки щонайменше з шести столиць. Всю ніч надходили важливі телеграми, які відразу зачитувалися мені з міністерства по телефону. Тринадцятого березня ранкові газети під великими заголовками повідомили з посиланнями на "передачі радіостанцій іноземних держав", що світ укладений і військові дії будуть припинені в 11.00. Але ці новини не були підтверджені жодним офіційним повідомленням. У нас не було також ніякої інформації про умови миру" [50]

В період 1940-початку 1941 рр. вирішувалися також питання розробки спільних німецько-фінських оперативних військових планів. У вересні 1940 року генерал П. Талвела в якості особистого представника маршала К. Г. Маннергейма знову прибув до Берліну, де відбулася зустріч з представниками німецького генштабу. В ході їх, як показали свідки на Нюрнберзькому процесі головних німецьких військових злочинців і як повідомив Талвела, була досягнута домовленість щодо спільної праці генштабів нацистської Німеччини та Фінляндії щодо підготовки війни проти Радянського Союзу, особливо на північному напрямку – Ленінградському. Остаточна ця угода була оформлена на переговорах у німецькому місті Зальцбург 15-28 травня 1941 року. "Висловлювання генерала Йодля наприкінці травня 1941 року у Зальцбурзі відносно війни між Німеччиною та Росією та намірів німців у цьому випадку пересуватися по північнофінляндській території у напрямку Мурманської залізниці" [51, с. 30]. З німецького боку їх вели генерали В. Кейтель, А. Йодль та Ф. Гальдер, з фінляндського – генерал А. Хейнрікс та полковник К. Тапола [52, 149-150; 53, с. 140-141]. Так, зокрема вже під час війни, Ф. Гальдер так описував концентрацію військ коаліції у радянського кордону: "Швеція не буде заперечувати проти перекидання 163-ї піхотної дивізії через норвезьку територію" [54, с. 34].

Отже, ми проаналізували взаємовідносини військового конфлікту між СРСР та Фінляндією у 1939-1940 рр.; з'ясували етапи зближення Фінляндської республіки та нацистської Німеччини на початку Другої світової війни; автором проведена оцінка діяльності фінляндської дипломатії – а саме показані методи дипломатичної процедури і закулісся міжнародної політичної кухні, ґрунтуючись на знанні історичних реалій і власних записах того часу представників фінляндської дипломатичної школи – Вяйне Таннера та Юго Паасиківі; було розглянуто праці зарубіжної (англо-американської, німецької, фінляндської), радянської та пострадянської російської сучасної історіографії стосовно цієї проблеми і доведені вірні та хибні твердження відносно фінляндсько-німецьких взаємин у 1939-1941 рр.

Джерела та література

1. Антифашистское движение Сопротивления в странах Европы в годы второй мировой войны / Отв. ред. В. П. Бондаренко, П. И. Резонов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 733 с.
2. Бартедьев Т. Тридцать лет добрососедства (к истории советско-финляндских отношений) / Т. Бартедьев, Ю. Комиссаров. – М.: Междунар. Отношения, 1976. – 256 с.
3. Барышников Н. И. Финляндия во Второй мировой войне / Н. И. Барышников, В. Н. Барышников, В. Г. Федоров. – Л.: Лениздат, 1989. – 336 с., ил.
4. Севостьянов П. П. Перед великим испытанием: Внешняя политика СССР накануне Великой Отечественной войны. Сент. 1939 г. – июнь 1941 г. / П. П. Севостьянов. – М.: Политиздат, 1981. – 367 с.
5. Из истории Коммунистической партии Финляндии / Отв. ред. Л. Бидинская; [пер. с фин.]. – М.: Политиздат, 1960. – 207 с.

6. Исраэлян В. Л. Антигитлеровская коалиция (Дипломатическое сотрудничество СССР, США и Англии в годы второй мировой войны) / В. Л. Исраэлян. – М.: Международные отношения, 1964. – 608 с.
7. Исраэлян В. Л. Дипломатия агрессоров. Германско-итало-японский фашистский блок. История его возникновения и краха / В. Л. Исраэлян, Л. Н. Кутаков. – М.: Наука, 1967. – 436 с.
8. Саломаа Э. Вовлечение Финляндии во вторую мировую войну в качестве союзницы фашистской Германии / Э. Саломаа // Вторая мировая война: материалы научной конференции, посвященной 20-й годовщине Победы над фашистской Германией: в 3 кн. / [Ин-т истории Акад. наук СССР; гл. ред. кол.: А. М. Самсонов (гл. ред.), Е. А. Болтин, П. А. Жилин и др.]. – М.: Наука. – (Вторая мировая война в исследованиях, воспоминаниях, документах). – Кн. 1: Общие проблемы / [ред. кол. кн.: В.Л. Исраэлян (отв. ред.), Р.М. Илюхина, А.В. Карасев и др.]. – 1966. – 438, [2] с. – С. 392-403.
9. Finland and World War II 1939–1944 / ed. Wuorinen John H. – The Ronald Press Company, 1948. – 228 p.
10. Engle E. The Winter War: The Soviet Attack on Finland, 1939-1940 / Eloise Engle, Lauri Paananen. – Mechanicsburg: Stackpole Books, 1992. – 176 p.
11. Йокиппи М. Финляндия на пути к войне: Исследование о военном сотрудничестве Финляндии и Германии в 1940-1941 гг. / Мауно Йокиппи. – Петрозаводск: Карелия, 1999. – 370 с.; Vehviläinen O. Finland in the Second World War: Between Germany and Russia / Olli Vehviläinen. – New York: Palgrave Macmillan, 2002. – 200 p.
12. Meinander H. Finland and Great Powers in World War II: Ideologies, Geopolitics, Diplomacy / Henrik Meinander // Finland in World War II: History, Memory, Interpretations / edited by Tiina Kinnunen, Ville Kivimäki. – Leiden: Brill, 2011. – P. 49-92.
13. Tuunainen P. The Finnish army at war operations and soldiers, 1939-45 / Pasi Tuunainen // Finland in World War II: History, Memory, Interpretations / edited by Tiina Kinnunen, Ville Kivimäki. – Leiden: Brill, 2011. – P. 139-188.
14. Мейнандер Г. Історія Фінляндії: Лінії, структури, переломні моменти / Генрік Мейнандер; [пер. зі швед. Наталя Іванічук]. – Львів: ЛА "Піраміда", 2009. – 216 с.
15. Lavery J. The history of Finland / Jason Lavery. – Westport-London: Greenwood Press, 2006. – 198 p.
16. Kujala A. Illegal Killing of Soviet Prisoners of War by Finns during the Finno-Soviet Continuation War of 1941-44 / Antti Kujala. – The Slavonic and East European Review. – 2009. – Vol. 87. – № 3. – Pp. 429-451.
17. Ruoho S. Der Krieg in Lappland (1941-1945) als geteilte Erinnerungslandschaft / Sirpa Ruoho. – Mainz: Books on Demand, 2013. – 428 p.
18. Rentola K. The Finnish Communists and the Winter War / Kimmo Rentola // Journal of Contemporary History. – 1998. – Vol. 33. – № 4. – Pp. 591-607.
19. Toivonen T. War and Equality: The Social Background of the Victims of the Finnish Winter War / Timo Toivonen // Journal of Peace Research. – 1998. – Vol. 35. – № 4. – Pp. 471-482.
20. Menger M. Deutschland und Finnland im Zweiten Weltkrieg / Manfred Menger. – Berlin: Militärverlag der DDR, 1988. – 276 S.
21. Menger M. "Herbstmanöver" oder Krieg? Zur Vertreibung der faschistischen Truppen aus Nordfinland 1944 / Manfred Menger // Nordeuropa Studien. – Beiheft 8. – Greifswald, 1979. – S. 82.
22. Hecker-Stampehl J. Vereinigte Staaten des Nordens: Integrationsideen in Nordeuropa im Zweiten Weltkrieg / Jan Hecker-Stampehl. – Oldenbourg Verlag, 2011. – 471 p.
23. Jonas M. NS-Diplomatie und Bündnispolitik 1935-1944. Wipert von Blücher, das Dritte Reich und Finnland / Michael Jonas. – Paderborn-München: Ferdinand Schöningh, 2011. – 687 S.
24. Jonas M. The Politics of an Alliance: Finland in Nazi Foreign / Michael Jonas // Finland in World War II: History, Memory, Interpretations / edited by Tiina Kinnunen, Ville Kivimäki. – Leiden: Brill, 2011. – P. 93-138.
25. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / В. Таннер; [пер. с англ. В. Д. Кайдалова]. – М.: Центрполиграф, 2003. – 349 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/01.html. [Электронный ресурс. Дата відвідування: 13. 09. 2015 р.]
26. Vehviläinen O. Finland in the Second World War: Between Germany and Russia / Olli Vehviläinen. – New York: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 35.
27. Зимняя война 1939-1940. Книга первая. Политическая история / Отв. ред. О. А. Ржешевский, О. Вехвилайнен. – М.: Наука, 1999. – С. 113.
28. Бартьев Т. Тридцать лет добрососедства (к истории советско-финляндских отношений) / Т. Бартьев, Ю. Комиссаров. – М.: Междунар. отношения, 1976. – С. 38.
29. Lavery J. The history of Finland / Jason Lavery. – Westport-London: Greenwood Press, 2006. – P. 114-117.
30. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / В. Таннер; [пер. с англ. В. Д. Кайдалова]. – М.: Центрполиграф, 2003. – 349 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/04.html. [Электронный ресурс. Дата відвідування: 12. 09. 2015 р.]
31. Федоров В. Г. Финляндия и империалистические державы накануне Второй мировой войны / В. Г. Федоров // Новая и новейшая история. – М., 1964. – № 6. – С. 45.
32. Бартьев Т. Тридцать лет добрососедства (к истории советско-финляндских отношений) / Т. Бартьев, Ю. Комиссаров. – М.: Междунар. отношения, 1976. – С. 39.
33. Там само. – С. 39.
34. Langer W. The Challenge to Isolation. 1937-1940 / W. Langer, S. Gleason. – New York, 1952. – P. 322.
35. Севостьянов П. П. Перед великим испытанием: Внешняя политика СССР накануне Великой Отечественной войны. Сент. 1939 г. – июнь 1941 г. / П. П. Севостьянов. – М.: Политиздат, 1981. – С. 96.
36. Энгл Э. Советско-финская война. Прорыв линии Маннергейма. 1939-1940 / Э. Энгл, Л. Паананен; [пер. с англ. О. А. Федяева]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. – С. 32-40.
37. Edwards R. The Winter War: Russia's Invasion of Finland, 1939-1940 / Robert Edwards. – New York: Pegasus Books, 2009. – P. 126-127.
38. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / В. Таннер; [пер. с англ. В. Д. Кайдалова]. – М.: Центрполиграф, 2003. – 349 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/07.html. [Электронный ресурс. Дата відвідування: 12. 09. 2015 р.]
39. Hecker-Stampehl J. Vereinigte Staaten des Nordens: Integrationsideen in Nordeuropa im Zweiten Weltkrieg / Jan Hecker-Stampehl. – Oldenbourg Verlag, 2011. – S. 123.
40. Lessner E. Blitzkrieg und Bluff / E. Lessner. – New York: Putnam, 1943. – P. 148.

41. Фролов Д. Д. Советско-финский плен. 1939-1944 гг. По обе стороны колючей проволоки / Д. Д. Фролов. – Хельсинки: Финляндия RME Group Oy; СПб.: Алетейя, 2009. – С. 88-97.
42. Севостьянов П. П. Перед великим испытанием: Внешняя политика СССР накануне Великой Отечественной войны. Сент. 1939 г. – июнь 1941 г. / П. П. Севостьянов. – М.: Политиздат, 1981. – С. 99.
43. История международных отношений и внешней политики СССР / Отв. ред. В. Б. Ушаков. – М.: Международные отношения, 1967. – т. 2. – С. 22.
44. Молодяков В. Э. Риббентроп. Упрямый советник фюрера / В. Э. Молодяков. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2008. – С. 228-229.
45. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / В. Таннер; [пер. с англ. В. Д. Кайдалова]. – М.: Центрполиграф, 2003. – 349 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/07.html. [Электронный ресурс: Дата відвідування: 13. 09. 2015 р.]
46. Зимняя война 1939-1940. Книга первая. Политическая история / Отв. ред. О. А. Ржешевский, О. Вехвиляйнен. – М.: Наука, 1999. – С. 249.
47. Барышников Н. И. Финляндия во Второй мировой войне / Н. И. Барышников, В. Н. Барышников, В. Г. Федоров. – Л.: Лениздат, 1989. – С. 110.
48. Севостьянов П. П. Перед великим испытанием: Внешняя политика СССР накануне Великой Отечественной войны. Сент. 1939 г. – июнь 1941 г. / П. П. Севостьянов. – М.: Политиздат, 1981. – С. 103.
49. Исраэлян В. Л. Дипломатия агрессоров. Германско-итало-японский фашистский блок. История его возникновения и краха / В. Л. Исраэлян, Л. Н. Кутаков. – М.: Наука, 1967. – С. 134-135.
50. Таннер В. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939-1940 / В. Таннер; [пер. с англ. В. Д. Кайдалова]. – М.: Центрполиграф, 2003. – 349 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/11.html. [Электронный ресурс: Дата відвідування: 13. 09. 2015 р.]
51. Эрфурт В. Финская война 1941-1944. / В. Эрфурт; [пер. с нем. А. Исаевой; предисл. и коммент. д-ра ист. наук Н. Барышникова]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2005. – С. 30.
52. Йокиппи М. Финляндия на пути к войне: Исследования о военном сотрудничестве Германии и Финляндии в 1940-1941 гг. / Йокиппи Мауно; [пер. Л. В. Суни]. – Петрозаводск: Карелия, 1999. – С. 149-150.
53. Исраэлян В. Л. Дипломатия агрессоров. Германско-итало-японский фашистский блок. История его возникновения и краха / В. Л. Исраэлян, Л. Н. Кутаков. – М.: Наука, 1967. – С. 140-141.
54. Гальдер Ф. Военный дневник. 22. 06. 1941 - 24. 09. 1942 / Ф. Гальдер; [пер. с нем. И. Глаголева; предисл. и коммент. д-р ист. наук Е. Кулькова]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2004. – С. 34.

Ivanov V. O. Finland in fighting of the Nazi Germany and the Soviet Union at the beginning of the Second World War in Europe (September 1939 - June, 1941).

This paper analyzes the relationships between the Republic of Finland, Germany and the Soviet Union at the beginning of World War II. It pays considerable attention to the political and military figures of the Republic of Finland, which have played a significant role during the Second World War: Vaino Tanner, Juho Kusti Paasikivi etc.

Key words: Finland, Nazi Germany, the Soviet Union, World War II, "Winter War".

Иванов В. А. Финляндия в борьбе нацистской Германии и Советского Союза в начале Второй мировой войны в Европе (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.)

В статье анализируются взаимоотношения между Финляндской республикой, Германией и Советским Союзом в начале Второй мировой войны. Уделяется значительное внимание политическим и военным деятелям Финляндской республики, которые сыграли немалую роль во время Второй мировой войны: Вайнё Таннер, Юго Кусты Паасикиви и т. д.

Ключевые слова: Финляндия, нацистская Германия, СССР, Вторая мировая война, "зимняя война".